

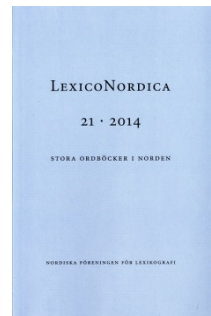
LexicoNordica

Forfatter: Caroline Sandström [Skånsk dialektordbok i behändigt format]

Anmeldt værk: Carl-Erik Lundbladh. 2012. *Skånska dialektord.* Lund: Institutet för språk och folkminnen, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund.

Kilde: LexicoNordica 21, 2014, s. 331-340

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Skånsk dialektordbok i behändigt format

Caroline Sandström

Carl-Erik Lundbladh: *Skånska dialektord*. Skrifter utgivna av Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 12. Lund: Institutet för språk och folkminnen, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 2012. 379 sidor. Pris: 200 SEK.

1. Inledning

Carl-Erik Lundbladh vid Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund har sammanställt och publicerat en ordbok där äldre skånska dialektord förklaras. Boken, som bär titeln *Skånska dialektord*, har ett tilltalande och behändigt format i normal romanstorlek 145 x 220 mm. Den är försedd med hårda pärmar i en dämpad, grå färgskala och pryds på framsidan av en stork – en fågel som är starkt förknippad med Skåne.

Ordboken är indelad i tre avdelningar som är markerade med grå färg vilket gör det lätt att orientera sig i verket. Avdelningarna *normaliserade former*, *dialektformer* och *betydelser* ger läsaren olika ingångar till det skånska dialektmaterialet. De mest utförliga artiklarna finns i avdelningen med normaliserade former, medan artiklarna i de två senare avdelningarna är kortare, och i många fall utformade som hänvisningsartiklar.

Ordboken är försedd med omtexter som förklarar uppbyggnaden och ger vägledning i hur ordboken kan användas. Under rubriken *Äldre och yngre skånska, talspråk med variation* beskrivs de skånska dialekterna och placeras in i tid och rum genom jämförelser med andra nordiska varieteter. I en avslutande text belyses bakgrunden till den syd- och västsvenska dialektdatabas som ord-

boken bygger på. Ett av ordbokens syften är att leda användarna vidare till det mer omfattande materialet om skånska dialekter som finns tillgängligt i den digitala databasen via nätet.

Texterna är föredömligt läsarvänligt skrivna. Lundbladh beskriver på ett enkelt och klart sätt principerna för hur dialektologer med språkhistorisk förankring brukar ordna sitt material. Av introduktionen framgår att det ofta är komplicerade språkhistoriska fakta som förklarar varför normaliserade dialektala uppslagsformer kan vara svåra att förstå och hitta fram till för en vanlig dialektalande person. Att på ett så elegant och tillgängligt sätt presentera de språkhistoriska förklaringarna är ett konststycke.

2. Urval

Lundbladh inleder med en introduktion där han redogör för de avgränsningar han gjort. Ordboken förklarar ord i äldre skånskt talspråk. Innehållet består huvudsakligen av ”ord som funnits i äldre skånska dialekter och har eller hade ett dialektalt uttal” (s. 6). Att den är avgränsad till äldre skånska dialektord utesluter dock inte att orden också kan ha förekommit i andra svenska dialekter.

I de inledande texterna ger Lundbladh en kort beskrivning av de skånska talspråksvarieteterna. Han diskuterar skånska dialekter och lokala ord i förhållande till både äldre språkskeden och dagens sydsvenska.

Skånska dialektord ger smakprov på det rika dialektmaterial som finns i Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Det är fråga om ord och uttryck som är förknippade med det äldre folkliga språkbruket och livet på landsbygden förr. Som framgått av studier som Lilja (1996) och Skott (2008) intresserade sig traditionsarkiven i första hand för landsbygden och den gamla bondekulturen; materialet i dialektarkiven är därför sällan representativt för hela befolkningen när det gäller kön, klass, ålder eller yrke.

De människor som levde då, tänkte och kände på många sätt precis som vi gör i dag. Lundbladh beskriver livsvillkoren för dem som förr levde på landsbygden i Skåne (s. 13):

Man förälskade sig, gladde sig, oroade sig och förargade sig, man var elak och snäll, man gladde sig åt djur och natur, man trampade upp en stig i snön så barnen kunde komma till skolan och hade ett ordförråd för att beskriva både det yttre och det inre.

Urvalet av ord som tas upp i lemmalistan och de uppgifter som ges verkar lämpligt utförliga och ger ett enhetligt, balanserat och genomtänkt intryck. Man lägger särskilt märke till att både simplexord som *anka* 'ångra', *arp* 'mjäll, skorv', *fly* 'räcka, överräcka', *led* 'elak; ful', *lid* 'backe' och sammansatta ord som *ladufogde* 'ladugårdsförman', *lidköp* 'köpskål', *middagsbete* 'middagsrast' och *störvärdig* 'högdragen, kaxig' presenteras. Partikelverb behandlas så att partikeln anges i lemmat, t.ex. *skiftas till* 'turas om', *stubba på* 'bli försvagad' och på liknande sätt får vi information om reflexiva verb, t.ex. *bavsas sig* 'ångra sig', *begås sig* 'klara sig'. Alla ordklasser är väl representerade. Glädjande stort utrymme får adjektiv och adverb (*ackurat* 'precis, just', *akava* 'plötsligt', *görveten* 'nyfiken', *hickret* 'rädd, ängslig', *närmer* 'närmare; höger', *stacket* 'kort', *ständig* 'istadig', *vindad* 'narig'), som kan uppvisa en kreativ mångfald i dialekterna. Också pronomen (*hansa(s)* 'hans', *henna(s)* 'hennes', *hine* 'denne', *hocken* 'vilken') är väl företrädda bland de ord som tas upp. De har ofta nedslitna former och uppvisar stor variation i uttal vilket gör dem till en viktig grupp att behandla i en dialektordbok – i synnerhet eftersom pronomen liksom t.ex. förstärkannde adverb genom sina särpräglade former, som ofta har en lokalt begränsad användning, är uttrycksfulla och därför kan bära upp en dialektal identitet; jfr t.ex. Ivars (2003).

Dialekt har på svenska definierats som en "språkvariant som

talas av invånarna inom ett avgränsat geografiskt område” (Edlund 1990) eller som ”varje geografiskt avgränsad underart eller varietet av ett språk” (Dahlstedt 1982). Enligt dessa definitioner har dialekter således anknytning till geografiskt avgränsade områden.

För en användare som inte är förtrogen med Skåne och de skånska byarna, städerna och dialektsocknarna, samt indelningen av dem i dialektområden, hade det varit till stor hjälp om ordboken hade försetts med en schematisk karta över de olika områden där det skånska dialektmaterialet har samlats in. De orter orden kommer ifrån nämns över huvud taget sällan, trots att det av otexterna framgår att dialektskillnader förekommer och att variationen i Skåne är stor. För en utomstående kan det verka förbryllande att ordboken ger sken av att de ord som tas upp i den är allmängiltiga över hela området. För många ord anges visserligen varianter och sidoformer, men den variation som framträder i ordbokens artiklar kopplas inte konkret till systematiska dialektala skillnader mellan olika delar av Skåne.

3. Avdelningar

Genom att dela in ordboken i urskiljbara avdelningar har Lundbladh valt att ge läsarna tre vägar in i de skånska dialektordens värld. Den mesta informationen om dialektorden ges som sagt i den första avdelningen med normaliserade former på omkring 130 sidor. Avdelningarna med dialektformer och betydelser har kortare artiklar och omfattar vardera drygt 100 sidor. Den tydliga tredelade strukturen hjälper användaren att lotsa sig fram till det dialektord eller den betydelse som han eller hon letar efter.

I varje avdelning finns grovt uppskattat omkring 2 000 uppslagsord. Men eftersom samma ord återkommer med olika ingångar i de tre avdelningarna kan ordboken möjligen kritiseras för att den med sina 379 sidor vid en första anblick ser ut att vara mer

omfångsrik och förklara ett större antal ord än den i själva verket gör. Det saknas dock explicita uppgifter om antalet uppslagsord i förklarande texter och på omslaget. I bokens introduktion nämns bara i anspråkslösa ordalag att den förklarar ”några ord i det äldre skånska talspråkliga ordförrådet” (s. 5). Men att omfånget inte är tydligt angivet uppvägs av att användaren via den överskådliga utformningen lätt kan hitta fram till den mångfald av ord och betydelser som ordboken erbjuder. Artiklarnas konsekventa upplägg och klara struktur visar att ordboken sammanställts av en erfaren lexikograf.

De mest ingående uppgifterna ges alltså i den första avdelningen (s. 22–151) där man kan söka orden i deras standardsvenska, normaliserade form. Den inleds med en modellartikel som visar hur artikeluppbyggnaden ser ut. De normaliserade uppslagsformerna belyser ordbildning och ger tydligare än dialektformerna ledtrådar till ordens ursprung. I artiklarna i denna avdelning ges utförliga uppgifter om uttal, ordklass, betydelse och exempel på hur ordet används. De valda exemplen är ofta stående uttryck, ramsor eller talesätt med ett målande innehåll. Det framgår av introduktionen att de bygger på autentiska språkprov ur dialektsamlingarna i Lund (s. 11). Artiklarna *gevunt* och *skumra* nedan belyser uppbyggnaden i avdelningen med normaliserade former.

GEVUNT, subst.

jevónt herravälde: *Den nye tocken ('tuppen') tog gevunten [jevónten] på den gamle.*

SKUMRA, verb

skåmra skymma: *Faselet vad dan sätter av, klockan är ju inte mer än fyra på dan och det börjar skumra [skåmra].*

Till variantformer för de normaliserade uppslagsorden hänvisas med kapitåler, såsom i exempelordet *haffeltag* nedan.

HAFFELTAG (Jfr **AFSEL-**
TAG), subst.

haffeltag krafttag: *Han
tog ett jäkla haffeltag.*

I många fall ges förutom variantformer ytterligare uppgifter om variation i böjning och uttal. Detta gäller i synnerhet verb som *hjälpa*, *lydas* 'lyssna', *löpa* 'springa', *vålla*, *växa* och *ärja* 'köra med årder'; jfr utformningen av artikeln över adjektivet *leret* nedan, som kan ha flera olika uttalsformer.

LERET, adj.

lared, **laired**, **lered** lerig:
*Byxorna har blivit lereta
[laireda].*

Den naturligaste vägen in till de skånska dialektorden för en dialektkunnig skåning är den avdelning som är ordnad utifrån dialektformer (s. 152–256). Artikeluppbyggnaden utgår från uppslagsformer som ligger nära det dialektala uttalet, i en del fall ges även uttalsvarianter. Också avdelningen med dialektformer inleds med en modellartikel. I artiklarna finns uppgifter om betydelse, där efter följer en hänvisning till uppslagsord i avdelningen för normaliserade former och slutligen anges ordklass. Att det även här ges en kortfattad betydelse underlättar användningen, eftersom det innebär att enbart de användare som vill få mer uppgifter om ordet behöver följa hänvisningen och gå till själva artikeln i första avdelningen. Uppbyggnaden av artiklarna i avdelningen med dialektformer belyses med utdrag av artiklarna *jöben* och *sjäckenerad*.

JÖBEN, JÖVEN

handfull, näve; vad som
kan omslutas av två händ-
er, Se **GÖPEN**, subst.

SJÄCKENERAD

chikanerad, utskämd. Se
CHIKANERAD, adj.

Den sista avdelningen som utgår från betydelse (s. 257–370) är avsedd att vara en praktisk hjälp att finna dialektord för en viss betydelse, dvs. man får veta hur en viss betydelse kan uttryckas i skånsk dialekt. Liksom de två föregående avdelningarna inleds också den med en illustrerande modellartikel. Därpå följer en kort text som förklarar principerna för artiklarnas struktur i avdelningen. Då uppslagsordet till sin betydelse är mer eller mindre synonymt med dialektordet står det ensamt versalt i artikelns inledning; se t.ex. verbet *lindra(s)* nedan. Av artikeln framträder att det i skånska kan finnas synonymer som *godna* och *lena* för verbet *lindra(s)*, och dessutom anges här uttalsformer för dessa.

LINDRA(S)

– *gona*. Se **GODNA**, verb
– *lena, lina, läna*. Se **LE-**
NA, verb.

En del av uppslagsorden kan ha en bestämmande del eller sidosform med kapitäl som tillägg. Exempel på uppslagsord med en bestämmande del är bl.a. *akterdel* (med tillägget *utrymme längst akterut i eka*), *maskstungen* (kompletterad med synonymen *maskäten*) och *urinsamling* (med tillägget *vid gödselstad*).

En betydelsegrupp som uppvisar många synonymer i ord-

boken är *andfådd* och *andtruten* som på skånska kan uttryckas med adjektiv som *ännafårkaffad*, *ännafårtryden*, *ännafårtan* eller *stackaonad* i dialektform. I artiklarna *andfådd* och *andtruten* ges därtill hänvisningar till normaliserade former som *andaforkaffad*, *andafortruten*, *andafortagen* och *stackandad*. Också pronomen kan man lätt nå fram till via denna avdelning, t.ex. *vilken* som pekar vidare mot de dialektala pronomenvarianterna: *hocken*; *hytjen*, *sicken*.

Maträtter och arbetsredskap är en given grupp ord som förtjänar stort utrymme i en ordbok som förklarar dialektord. I avdelningen med betydelser finns bl.a. flera uppslagsord med *bakugn-*, *mjöl-*, *mjölk-*, *svagdricka-* och *säd-* som förled.

Det brukar i dialekter även finnas ett stort antal synonyma ord i fråga om djur och växter. Både flora och fauna är väl företrädde i *Skånska dialektord*, och ord ur dessa betydelsegrupper kommer verkligen till sin rätt i det upplägg som ordboken har. Genom att bläddra i de olika avdelningarna hittar man lätt fram till ord för växter och djur. När man inte fram via de normaliserade uppslagsorden kan man hitta det ord man söker via de dialektala formerna eller också via betydelserna. Utifrån betydelsedelen kan man t.ex. finna skånska dialektala ord för *höna*, *tupp*, *blåklint*, *gullviva*, *blåbär*, *lingon* eller *vinbär*.

För växten kaveldun finns i skånska många ord med förleden *dun-*. Dem kan man komma fram till via de normaliserade uppslagsorden *dunemannar*, *dunemark*, *dunemärg*. En användare som enbart känner till de dialektala uttalen kan kanske finna dem via de bekanta dialektformerna *dönemanna*, *dönemar*, *dönemark*. Olika varianter för denna växt kan dessutom hittas smidigt genom att ta *kaveldun* i betydelsedelen som utgångspunkt.

4. Avslutande ord

I introduktionen och förordet anger Lundbladh ramarna för sitt arbete med ordboken. Det framgår att arbetet gjorts medvetet, engagerat, med stor kunskap och insikt både i dialekterna i Skåne och i lexikografi, men att det också funnits sakkunniga personer som har kunnat stödja hans arbete. I introduktionen svarar Lundbladh på frågor som varför och för vem ordboken skrivits och han redogör också för materialet som ligger som grund för den. Tonen och innehållet i texten visar att han behärskar och kan förhålla sig till både den traditionella dialektforskningen med stadig förankring i språkhistoria och till dagens mer sociolingvistiskt inriktade dialektforskning. Materialet som ordboken bygger på är ett traditionellt insamlat arkivmaterial, där man strävat efter att samla in och återge det traditionella språkbruket. Men som ovan framgått presenteras materialet medvetet och genomtänkt på ett sätt som gör det lättillgängligt för moderna ordboksanvändare. En del vill kanske studera äldre uttal, böjning, konstruktioner och betydelser eller kanske bara påminnas om ord från förr i tiden. Lundbladh sammanfattar olika skäl till att intressera sig för äldre dialektord (s. 6):

Man kan vilja ta reda på vad ett uttryck i en äldre bouppteckning betyder eller vad som menas med ett talesätt man hörde en gång. Man kan vilja få bekräftat ett ord som man vakt erinrar sig, att det faktiskt har använts. Man kan vilja veta vad den som uttryckte sig så särpräglat lokalt faktiskt sa och menade.

Ordboken har en klar struktur och förklarar dialektorden på ett lättfattligt och inkluderande sätt. *Skånska dialektord* har alla möjligheter att nå ut till en bred publik, speciellt till dem som söker sina språkliga rötter i den skånska jorden.

Litteratur

- Dahlstedt, Karl-Hampus (1982): Talspråkets metamorfoser. I: Mats Thelander & Sture Allén (red.): *Talspråksforskning i Norden. Mål – material – metoder*. Lund: Studentlitteratur, 10–32.
- Edlund, Lars-Erik (1990): Uppslagsordet *dialekt*. I: *Nationalencyklopedin*. Stockholm: Bra Böcker.
- Ivars, Ann-Marie (2003): Lokalt och regionalt i svenskan i Finland. Tendenser i språkutvecklingen i norr och söder. I: Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bødal & Helge Sandøy (red.): *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus forlag, 51–81.
- Lilja, Agneta (1996): *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv – ett exempel från Uppsala 1914–1945*. Ser. B: 22. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet.
- Skott, Fredrik (2008): *Folkets minnen. Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964*. Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Göteborgs universitet. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen.

Caroline Sandström
huvudredaktör, fil.dr
Ordbok över Finlands svenska folkmål
Institutet för de inhemska språken
Berggatan 24
FI-00100 Helsingfors
caroline.sandstrom@sprakinstitutet.fi